

LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE ERMENİ HAYALLERİNİN SON BULMASI

Teoman Ertuğrul TULUN

Analist

Analiz No : 2016 / 4

22.07.2016

Lozan Barış Andlaşması, 93 yıl önce 24 Temmuz günü imzalanmıştır.[1] Lozan Andlaşması, Birinci Dünya Savaşına katılan devletlerin önemli bir kısmının müzakere ettiği, imzaladığı ve onayladığı önemli bir uluslararası akittir. Lozan Andlaşması, sadece bu Andlaşmayı imzalayan ülkeler açısından değil, kapsadığı konuların genişliği açısından da önemlidir. Andlaşma, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşının Doğu Cephesiyle alakalı siyasi, askeri, ekonomik ve insani konuları kapsamaktadır.[2] Bu nedenle, Lozan Barış Andlaşmasının sadece imza atan devletleri etkilemediğini, üçüncü taraflar için de ciddi sonuçlar yarattığını söylemek abartılı olmayacaktır. Bu çerçevede, Lozan Andlaşmasının gözden geçirilmesine, değiştirilmesine veya sonlandırılmasına yönelik bütün taleplere ciddi şüpheyle yaklaşılmalıdır. Bu husus, özellikle Andlaşmada kayıtlı ilkelere ve kurallara dayanmayan ve uluslararası hukukun genel ilkelerine aykırı talepler için geçerlidir. Dolayısıyla, Ermenistan Cumhuriyeti ve Ermeni diasporasının 1915 olaylarından kaynaklanan talepleri dahil, bütün öznel gerekçelere dayalı talepler, yukarıda belirtilmiş çerçevede incelenmeli ve değerlendirilmelidir.

Lozan Andlaşması, Lozan Konferansı çerçevesinde imzalanmıştır. Japonya adına da hareket eden üç müttefik olarak, Britanya, Fransa ve İtalya, Türkiyeyi Lozan Konferansına davet etmiştir.[3] Konferans, Doğuda tam barış ortamının ihdası amacıyla düzenlenmiştir.[4]

Konferansın resmi adı Yakın Doğu Sorunlarına dair Lozan Konferansıdır.[5] Lozan Andlaşması, iki aşamada gerçekleşen Konferansın bitiminden sonra imzalanmıştır. Birinci Konferans, 21 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923 tarihleri arasında yapılmıştır. İkinci Konferans, 23 Nisan -24 Temmuz 1923 tarihleri arasında düzenlenmiştir.

Konferansa katılan devletler, dört geniş grup olarak sınıflandırılabilir. Birinci grup, davet eden devletlerden oluşmaktadır. Bu grupta Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya yer almaktadır. İkinci grup, tüm müzakere oturumlarına davet edilen devletlerden

oluşmaktadır. Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Romanya ve Amerika Birleşik Devletleri bu gruba dahildir. Üçüncü grup ülkeler, sadece belirli hudutların müzakere edildiği oturumlara davet edilen devletlerdir. Bu çerçevede örneğin, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan Türk Boğazları ile ilgili olarak davet edilmiş devletlerdir. Bulgaristan, Boğazlara ilaveten, Trakya sınırının müzakere edildiği oturuma da davet edilmiştir. Dördüncü gruptaki devletler, ticaret, ikamet gibi belli konular ile ilgili olarak davet edilmişlerdir. Belçika ve Portekiz bu gruba dahildir. Burada üzerinde durulması gereken husus, Türkiyenin Konferansa ana katılımcı olarak davet edilmiş olmasıdır.[6]

Konferansın sonuçlarının, ana hatlarıyla kısaca belirtilmesi yerinde olacaktır. Bu husus, müzakerelerin karmaşık yapısı nedeniyle önem arz etmektedir. Konferansın sonucunda, birbiriyle alakalı, ancak birbirinden bağımsız toplam 18 Belge üretilmiştir.[7] Konferans belgelerinin 18incisi olan Nihai Senet, hem yukarıda bahsi geçen karmaşık yapıyı anlamamıza yardımcı olan, hem de diğer 17 Belgeyi listeleyen bir metindir. Bu 17 Belge ve Nihai Senet (18inci Belge), Konferans sonucunda üzerinde mutabakata varılan ve imzalanan bir Belgeler Paketi olarak adlandırılabilir. Bu Belgeler içerisinde, Nihai Senet metninde ilk sırada kayıtlı olan, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Barış Andlaşmasının taraf tüm devletler açısından özel bir öneme sahip olduğu söylenebilir.[8]

Müzakerelerin karmaşık yapısı, katılımcı devletlerin statüleri ve Konferans sonucunda ortaya çıkan Belgelerin sayısı nedeniyle, yukarıda ifade edilen Belgeler Paketi, çeşitli yayınlarda farklı isimler ile adlandırılmaktadır. Lozan Andlaşması ve Lozan Barış Andlaşması bunlardan iki tanesidir. Bu metinde, bahsi geçen Belgeler Paketine atıf yapılırken, Lozan Andlaşması terimi kullanılacaktır.

Konferansın yapısını ve içeriğini daha iyi anlayabilmek için, Konferansın amacını yetkin biçimde açıklayan Nihai Senedin incelenmesi faydalı olacaktır. Nihai Senedin önsözünde,

> *Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya Hükümetleri, Japonya Hükümeti ile müttefikan Şarkta sulhu sureti katiyede iade etmek ümnıyesiyle bir taraftan Yunanistanı, Romanyayı, Sırp-Hırvat-Sloven Devletini ve kezalik Amerika Düveli Müttehidesini ve diğer taraftan Türkiyeyi bütün milletler tarafından temenni olunan bir neticeye vusule salih ahkam ve mevaddı müştereken tetkika davet etmiş oldukları*

belirtilmektedir.

1915 olayları, Konferansta bu çerçevede tartışılmıştır. Lozan Andlaşmasında, Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeni asıllı vatandaşlara doğrudan bir atıf yapılmamış olmasını vurgulamak gerekir. Bu husus, Ermeni asıllı vatandaşların, Osmanlı tarihinin son senelerini önemli ölçüde meşgul eden savaşta bulundukları konum nedeniyle önem arz etmektedir.[9] Konferans Belgelerinde, Ermenistan Cumhuriyetine doğrudan yapılmış bir atıf da bulunmamaktadır. Ancak bu husus, 1915 senesinde yaşanmış olayların Konferans süresince hiç gündeme gelmediği anlamı taşımamaktadır. Aslında, 1915 senesinde cereyan eden olaylar nedeniyle ortaya çıkmış sorunlar, gerek müzakere sürecinde, gerek Lozan Andlaşmasında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Konferans ve sonucunda ortaya çıkan Belgeler Paketinin anlatılmasından önce, bu iki

aşamayı birbirinden ayıran önemli bir özelliğe dikkat edilmesi gerekmektedir. Konferans süresince, 1915 senesinde cereyan eden olaylardan dolayı meydana gelmiş sorunlar doğrudan ele alınmıştır. Belgelerde ise, 1915 olayları nedeniyle ortaya çıkan sorunlar dolaylı olarak ele alınmıştır.

1915 olaylarından dolayı ortaya çıkan meselelerden bir tanesi toprak talepleri ile ilgilidir. Bu husus, Konferans sırasında doğrudan ele alınmış konulardan bir tanesidir. İtilaf devletlerinin temsilcileri, bu konuyu farklı zamanlarda gündeme getirmişlerdir. 14 Aralık günü yapılan Azınlıklar Alt-Komisyonu toplantısı, bu konunun dile getirildiği oturumlardan bir tanesiydi. İtilaf devletlerinin temsilcileri, 15 Aralık günü yapılacak toplantıda Ermeniler İçin Ulusal Vatan konusunun ayrıntılı bir şekilde tartışılmasını istiyorlardı. Ancak 14 Aralık toplantısında bu konuda çıkmaza girildi.[10]

Konferans tutanaklarında da belirtildiği üzere, Türk temsilciler, Türk Heyetinin bu konunun görüşülmesine hiç bir koşul altında müsaade etmeyeceğini İtilaf Devletlerinin temsilcilerine iletmiştir. İngiliz, Fransız ve İtalyan üyelerden oluşan İtilaf devletlerinin temsilcileri ise, bu konu hakkındaki tartışmaların devamını istediklerini ısrarla vurgulamışlardır. İtilaf temsilcileri, Türkiyenin bu konuyu tartışmayı reddetmesi yerine, Komisyona karşı görüşlerini sunması talebinde bulunmuştur. Türk temsilciler, bahsi geçen konunun, ilgili ülkeler arasında, Lozan Konferansından önce imzalanan andlaşmalar ile çözüme kavuşturulduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada Türk temsilcilerinin atıf yaptığı andlaşmalar şunlardır: Gümrü Andlaşması (1920), Moskova Andlaşması (1920) ve Kars Andlaşması (1921). Ermeniler İçin Ulusal Vatan hakkında yapılan bu ilk tartışmalar, 18 Aralık günü sona ermiştir. Komisyon tarafından, gelecek müzakerelerin temeli olarak kabul edilen teklif taslağına, Ermeni vatanı meselesi dahil edilmemiştir.[11]

Yukarıda bahsedilen uzlaşıya rağmen, İtilaf temsilcileri Ermeni vatanı konusunu gündeme getirmek için çaba göstermeye devam etmişlerdir. Bu çabalarla bağlantılı olarak, 26 Aralık günü yapılacak Alt-Komisyon toplantısına bir Ermeni heyeti davet edilmiştir. Türk temsilciler bu duruma iki nedenden dolayı tekrar itiraz etmişlerdir. Birincisi, Türk temsilciler Alt Komisyon toplantısına her hangi bir heyetin ancak oy birliği ile alınan bir kararla çağrılabileceğini belirtmişlerdir. İkinci olarak, Ermeni Heyetinin toplantıya katılabilmesinin, Romanya, Sırbistan ve Yunanistandaki tüm azınlıkların Alt-Komisyona heyet göndermesi durumunda mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Bunlara ilaveten Türk temsilciler, İtilaf temsilcilerinin ortaya koyduğu çerçevenin gereği olarak, Komisyonda Müslüman milletlerin heyetlerine (burada İtilaf devletlerin işgali altında yaşayan Müslümanlara atıf yapılmaktadır) ve İrlanda heyetine dinlenilme hakkı verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.[12]

Türk temsilcilerin tüm bu itirazlarına rağmen, 26 Aralık günü, Alt Komisyonda bulunan İtilaf temsilcileri davet ettikleri Ermeni heyetini dinlemişlerdir. Türk heyeti, bu toplantıya katılmayı ret etmiştir. Türk heyetinin bulunmamasından dolayı, resmi niteliğe sahip olmayan bu toplantıda konuşulanlar tutanaklara dahil edilmemiştir. Türk temsilciler üzerindeki baskı, Amerikan heyetinin 30 Aralık günü, Ermeni vatanı konusunda yaptığı açıklama ile devam etmiştir. Bu konular bir daha Alt-komisyon toplantılarında tartışılmamıştır.[13]

Ermeni heyetini ve 1915 senesinde yaşanan olaylardan ortaya çıkan konuları doğrudan Lozan Konferansına dahil etme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Konferans sonunda, sadece Türkiye açısından değil, aynı zamanda İtilaf temsilcileri açısından da Ermeni vatanı için toprak ayrılması konusu kapanmıştır.

Lozan Andlaşmasının metninde, Ermeni nüfusuna ilişkin meselelere dolaylı yoldan değinilmiş olmasına rağmen, Lozan Andlaşmasıyla, Ermeni nüfusuyla ilgili ve Ermenilerin 1915-1916 yıllarında tabi tutuldukları sevk ve başka yerlerde iskan edilmelerinden doğan sorunlar esasen ayrıntılı biçimde halledilmiştir.

Birinci Dünya Savaşının sonucunda yerlerinden olan kişiler konusu, Lozan Andlaşması metninde dolaylı olarak halledilen konulardan biridir. Andlaşma, yerinden edilmiş tüm bireylerin bir vatandaşlık kazanmasını sağlamıştır. Andlaşma, bunu iki yolla gerçekleştirmiştir. Andlaşmanın 30uncu maddesi,

> *İşbu Muahedename ahkamı mucibince Türkiyeden ayrılan arazide yerleşmiş Türk tebaası bihakkin ve kavanini mahalliyece mevzu şeriat dahilinde işbu arazinin intikal ettiği Devletin tebaası olacaklardır.**[14]***

hükmünü içermektedir.

30uncu madde, Lozan Andlaşmasının imzalanmasıyla, Andlaşmada tanınan sınırların dışında kalan tüm bireylerin, ikamet ettikleri toprakların bağlı olduğu devletin vatandaşlığını otomatik olarak kazanmalarını öngörmektedir.

Yukarıdakine ilaveten, 31inci maddede şöyle denilmektedir.

> *18 yaşını mütecaviz olup ta 20 uncu Madde ahkamı mucibince Türk tabiyetini zayi ve bihakkın yeni tabiiyet iktisap eden eşhas işbu Muahedenin mevkii meriyete vazI tarihinden itibaren iki sene müddet zarfında Türk tabiiyetini ihtiyar etmek selahiyetini haiz olacaklardır.**[15]***

31inci maddede, tartışmaya yer vermeyecek biçimde, Andlaşmanın imzalanması neticesinde yeni bir vatandaşlık kazanan tüm kişilerin, Türk vatandaşlığına tekrar alınma hakkına sahip oldukları belirtilmektedir.

Lozan Andlaşmasının metninde, dolaylı olarak halledilen ikinci bir konu ise, yerinden edilmiş kişilerin taşınmaz malları ile ilgilidir. 33üncü maddede,

> *31. ve 32inci Maddeler ahkamına tevfikan hakkı hiyarlarını istismal eden eşhas, bunu takip eden on iki ay zarfında ikametgâhlarını, hakkı hiyarlarını lehine istimal ettikleri Devlet arazisine nakle mecburdurlar. İşbu hakkı hiyarlarını istimalden mukaddem mukim bulundukları diğer Devletin arazisinde malik oldukları envali gayri menkuleyi muhafaza etmekle serbest olacaklardır ... **[16]***

hükmü yer almaktadır.

Yerinden edilen kişilerin taşınmaz malları konusuna, Af Beyannamesinde (8inci Belge) yer verilmiştir. 6ıncı maddede,

Bütün Devletlerin perverde eyledikleri müsalemeti umumiyenin temini arzusuna iştirak eden Türkiye Hükümeti, harp dolayısile dağılmış aileleri tekrar cemetmek ve meşru menlehülhukukun emvallerini yedi tasarruflarına iade etmek maksadile müttefiklerin ziri himayelerinde ve 20 teşrinievel 1918 tarihile 20 teşrinisani 1922 tarihi arasında icra olunan muamela ta itiraz etmemek niyetinde bulunduğunu beyan eder.[17]

hükmü kayıtlıdır.

6ıncı maddenin devamında, İtilaf devletlerinin bu belirtilen çabalarının, kişilerin, taşınmaz mallarıyla ilgili mülkiyet hakları konusunda yetkili mercilere yeniden başvurmaları önünde bir engel teşkil etmediği belirtilmektedir. ABD arşivlerindeki belgelere göre, Lozan Andlaşmasının imzalanmasından önce 644,900 Ermeni milletine mensup kişi, bugün Türkiye olarak anılan topraklara dönmüştür. 1919 senesine kadar sahiplerine iade edilen mülk sayısı 241,000ini bulmuştur. Bu rakam, toplam taşınmaz malların yaklaşık yüzde 98ine tekabül etmektedir.[18]

Lozan Andlaşmasının metninde çözümlenen üçüncü bir konu ise, 1 Ağustos 1914 - 20 Kasım 1922 tarihleri arasında yapılan siyasi ve askeri eylemler konusuydu. Af Beyannamesinin ilk beş maddesi tümüyle bu konu hakkında varılan mutabakat ile ilgilidir. 1inci ve 3üncü maddeler, Türkiye ve Yunanistan topraklarında ikamet eden vatandaşların ya da bireylerin yukarıda bahsi geçen tarihler arasında yaptıkları siyasi ve askeri eylemlerden (yabancı devletlere yardım ve yataklık etmek dahil) sorumlu tutulamayacağını ve haklarında kovuşturma başlatılamayacağını vurgulamaktadır. 2inci maddede de, Türkiyeden ayrılan devletlerde ikamet eden kişilerin, yukarıda bahsi geçen tarihler arasındaki faaliyetleri nedeniyle haklarında kovuşturma yapılamayacağını belirtilmektedir. 1inci ve 3üncü maddelerdeki hükümler çerçevesinde, kişiler yaptıkları siyasi ve askeri eylemlerden dolayı af edilmiş sayılıyorlardı. 4üncü maddede ise, Lozan Andlaşmasını imzalayan tüm devletlerin vatandaşlarına koruma sağlanarak, yukarıda bahsi geçen tarihler arasında gerçekleştirdikleri askeri ve siyasi eylemlerden dolayı haklarında kovuşturma açılamayacağı belirtilmiştir.[19]

Daha önce belirtildiği üzere, Lozan Konferansı Belgelerinde 1915 olayları nedeniyle ortaya çıkan sorunlar hakkında bir madde bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Konferans sırasında bu konu ile ayrıntılı bir şekilde ilgilenilmiştir. Belgelerde, 1915 olayları nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, herhangi bir etnik veya ulusal gruba atıf yapılmadan, çözülmüştür. Bu, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Zira herhangi bir toplumsal gruba atıf yapılmaması, farklı grupların yaşadığı acıların yarıştırılmasını engellemiştir. 1915 olayları nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, bölgedeki tüm halklar için yıkıcı sonuçlar getirmiştir. İnsanlar, Müslüman veya Hristiyan olmalarına, ya da Türk veya Ermeni kimliğine sahip olmalarına göre ayrı muameleye tabi tutulmamıştır. Bu nedenle, Konferans ve sonunda ortaya çıkan Belgeler çok önemlidir.

Son olarak, Konferans ve sonunda ortaya çıkan Belgelerin yarattığı kapsamlı sistemin, Birinci Dünya Savaşından dolayı ortaya çıkan Yakın Doğu sorunlarını çözüme kavuşturduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Kaynakça

Aktan, G. The Lausanne Peace Treaty and the Armenian Question. Retrieved from Center For Euroasian Strategic Studies. *The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentation*. Retrieved on 09 July 2016, http://www.eraren.org/bilgibankasi/en/index1_1_2.htm

Lozan Barış Andlaşması: Lozan'da İmzalanan Sözleşmeler, Senetler, Barış Andlaşması Ekli Mektuplar ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi. İcra Sekreterliği ed., Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs 1984.

Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar ve Belgeler. (1970). Vol. 1. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Oran, B. (2010). 1919-1923: The Time of Liberation (M. Akşin, Trans.). In B. Oran (Ed.), *Facts and Analysis with Documents* (pp. 53-142). Salt Lake City: The University of Utah Press.

Pazarcı, H. (2015). *Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları* (1st edition). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs (2011). *Lausanne Peace Treaty*. Retrieved from http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-i_-political-clauses.en.mfa

Tacar, P., & Gauin, M. (2012). State Identity, Continuity, and Responsibility: The Ottoman Empire, the Republic of Turkey and the Armenian Genocide: A Reply to Vahagn Avedian. *The European Journal of International, 23*(3), p. 821-835. doi:10.1093/ejil/chs047

Turan, Ö. (2001). The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks. In T. Ataöv (Ed.), *The Armenians in the Late Ottoman Period* (2 ed., pp. 207-239). Ankara: The Turkish Historical Society for The Council of Culture, Arts and Publications of the Grand National Assembly of Turkey.

*Bu yorum yazısının aslı İngilizce olarak kaleme alınmıştır.

**Fotoğraf: *https://loc.gov/*

[1] Bu makalede kullanılan Lozan Andlaşması terimi, Lozan Barış Andlaşmasını ifade etmektedir.

[2] Aktan, The Lausanne Peace Treaty and the Armenian Question

[3] Lozan Andlaşması, Lozan Konferansı çerçevesinde imzalanmıştır.

[4] Oran, 1919-1923: The Time of Liberation, p. 126.

[5] Metnin ileriki kısımlarında kullanılan Konferans terimi Lozan Konferansını ifade etmektedir.

[6] Oran, 1919-1923: The Time of Liberation, p. 129; Gönlübol, p. 51.

[7] Makalede, Belge terimi, Konferans sonucunda çeşitli isimler altında imzalanan metinleri ifade etmek için kullanılacaktır.

[8] Oran, 1919-1923: The Time of Liberation, p. 129.

[9] Turan, The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks, p. 238.

[10] Turan, The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks, p. 220.

[11] Turan, The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks, p. 219-222

[12] Turan, The Armenian Question at the Lausanne Peace Talks, p. 221-222

[13] Lausanne Peace Conference Proceedings, p. 151-292.

[14] Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, *Lausanne Peace Treaty.*

[15] Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, *Lausanne Peace Treaty.*

[16] Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, *Lausanne Peace Treaty.*

[17] Tacar and Gauin, State Identity, Continuity, and Responsibility…, p. 832.

[18] Tacar and Gauin, State Identity, Continuity, and Responsibility…, p. 832.

[19] Pazarcı: *Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları*, p. 43; Tacar and Gauin, State Identity, Continuity, and Responsibility…, p. 832-833; *Lozan Barış Andlaşması* (1984).

Yazar Hakkında :

Teoman Ertuğrul Tulun , Avrasya İncelemeleri Merkezi'nde (Ankara) analisttir. Dr. Teoman Ertuğrul Tulun, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi doktorasını Ankara İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi'nde tamamladı. Avrupa Birliği Çalışmaları, Küreselleşme, Yabancı Düşmanlığı, Nefret Söylemi Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler *alanlarında çalışmalar yapmaktadır.*

Atıfta bulunmak için: TULUN, Teoman Ertuğrul. 2026. "LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE ERMENİ HAYALLERİNİN SON BULMASI." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2016 / 4. Temmuz 22. Erişim Kasım 22, 2026. https://avim.org.tr/public/tr/Analiz/LOZAN-BARIS-KONFERANSI-VE-ERMENI-HAYALLERININ-SON-BULMASI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır